

В. В. Кисіль

Юрій Шерех як «наївний національний романтик»: еволюція світогляду

Кисіль В. В. Юрій Шерех як «наївний національний романтик»: еволюція світогляду. У статті розглядаються етапи пошуку Ю. Шевельовим власної ідентичності. У своїй роботі «З повісті про двох Юрків» Ю. Шевельов залишив спогади про Ю. Лавріненка, образ якого сприймається як романтичне авторське «єго». Виходячи з цього творчий доробок Ю. Шевельова упродовж 1941 – 1956 рр. можна оцінити як романтичний, а його самого визначити наївним національним романтиком. У другій пол. 1950-их він полишає літературу, не знайшовши порозуміння з читачами. У 1980-их Ю. Шевельов повертається до романтизму як вияву національного духу. Слід відзначити, що Ю. Шевельов у своїй літературознавчій діяльності використовував літературну маску «Юрій Шерех».

Ключові слова: світогляд, наївний національний романтик, літературна маска.

Кисиль В. В. Юрий Шерех как «наивный национальный романтик»: эволюция мировоззрения. В статье рассматривается Ю. Шевелев как наивный национальный романтик. В своей работе «Из повести о двух Юриях» Ю. Шевелев оставил воспоминания о Ю. Лавриненко, образ которого воспринимается как романтическое авторское «его». На наш взгляд, в творчестве Ю. Шевелева четко выделяются два периода, которые можно определить как романтические: 1941 – 1956 гг. и 1980 – 1990-ые годы. Характерной особенностью его творчества в эти периоды есть то, что он использовал в литературоведческой деятельности литературную маску «Юрий Шерех».

Ключевые слова: мировоззрение, наивный национальный романтик, литературная маска.

Kysil V. V. Yuriy Shereh as a «naive national romanticist»: evolution of ideology. In this article Y. Shevelev is considered as a naive national romanticist. In his work «From the story about two Yuriys» Y. Shevelev left his notes about Y. Lavrinenko whose image is perceived as a romantic «ego» of the author. In our opinion, the creative work of Y. Shevelev is clearly divided into two periods which we can identify as romantic: 1941 – 1956 and 1980 – 1990. The characteristic feature of his creative work is that he used the literary mask of «Yuriy Shereh» in his literary activity.

Key words: ideology, naive national romanticist, literary mask.

Кожен митець намагається віднайти власну ідентичність. Не є винятком з цього і Ю. Шевельов, який упродовж усього свого життя шукав шлях до «...завжди недосяжної... істини», керуючись ніцшеанським твердженням: «Творець шукає товаришів, а не трупів, і не черед, і не вірних» [2:1]. Під «товаришами» він розумів підготовлених читачів, які сприймають його погляди на літературу. Повною мірою творчі шукання Ю. Шевельова відобразилися на змісті трьох збірок «статтів на теми української літератури»: «Не для дітей» (1964), «Друга черга» (1978), «Третя сторожа» (1991).

Кожна зі збірок засвідчує черговий етап еволюції світогляду автора, «...відбиває дещо нове в думанні й світосприйманні» [2:7]. Привертає увагу те, що автором усіх збірок є Юрій Шерех – літературна маска, за якою ховався Ю. Шевельов, друкуючи свої літературознавчі дослідження. І хоча у збірці «Не для дітей» було повідомлено, що «Шереха більше нема, що

він «скінчився» року 1956» [2:7], оскільки «зайшов у конфлікт із своєю читацькою публікою» [2:8], проте дві наступні збірки були так само підписані ім'ям «Юрій Шерех». Якщо поява другої збірки факту смерті не заперечувала, бо містила твори, датовані ще до року смерті, то вихід третьої збірки у 1991 році зі статтями, писаними вже у 1980-их рр., свідчив, на думку Я. Поліщука, не тільки про «воскресіння» Юрія Шереха в літературі після тривалої перерви, але й означав «його іншу, зрілу виважену ідентичність» [1:237]. У зв'язку з цим ми зробили спробу з'ясувати причини повернення Ю. Шевельова до використання псевдоніму «Юрій Шерех».

Важливу роль, у розв'язанні цього питання може відіграти, на наш погляд, автобіографічна робота Ю. Шевельова «З повісті про двох Юрків», уперше надрукована у 1987 році у якості приватної епітафії на смерть Ю. Лавріненка. Пізніше стаття була подана як епілог до книги «Третя сторожа».

«Напівстаття», «напівспогади», як сам Ю. Шевельов визначив жанр тексту «З повісті про двох Юрків», присвячена взаєминам між ним та Ю. Лавріненком від їх першої зустрічі у Харкові в 1929 – 1930 рр. і до смерті останнього у 1987 р. [2:345]. Я. Поліщук, досліджуючи цей текст, звернув увагу на своєрідне потрактування образу Ю. Лавріненка, який «ніби уособлює власне alter ego Шереха, окреслює шлях, яким він не пішов, але пізніше мав підстави сумніватися й жалкувати» [1:234]. Таке припущення висловив Я. Поліщук спираючись на рядки, уміщені наприкінці статті «З повісті про двох Юрків», в яких Ю. Шевельов, порівнюючи власне життя із життям Ю. Лавріненка, ставить собі ряд питань, на які, як нам видається, не знаходить однозначної відповіді: «...героїзму з Юркового шляху не забереш, і того, що він зробив для української культури, не заперечиш. Чий шлях, отже, був помилкою? Хто з нас часом не журився тим, що (виділено – Ю. Шевельовим) він утратив на тому шляху, яким він пішов? На кого з нас не чигала самота?» [2:356].

Таким чином стаття «З повісті про двох Юрків» становить своєрідний підсумок у стосунках між Ю. Шевельовим і Ю. Лавріненком упродовж півстоліття. Зважаючи на зауваження Я. Поліщука щодо сприйняття Ю. Шевельовим естетики Ю. Лавріненка як власного підсвідомого «Я», нам видається цілком доречним прикласти характеристики, якими він наділяв Ю. Лавріненка, до постаті самого Ю. Шевельова. А вищеназвана стаття, як думається, найкращим чином розкриває перед нами естетичні засади творчого доробку Ю. Лавріненка. При цьому автор дослідження «З повісті про двох Юрків» досить часто наголошує на схожості власних поглядів на літературу з естетичною платформою Ю. Лавріненка. Крім того, це дозволить нам використовуючи порівняльний та дедуктивний методи прослідкувати еволюцію поглядів Ю. Шевельова упродовж 1930 – кінця 1980-их рр.

За визнанням Ю. Шевельова, і для нього, і для Ю. Лавріненка такою естетичною платформою був «наївний національний романтизм». Те, що наприкінці 1980-их рр. Ю. Шевельов назвав «наївним національним романтизмом», у 1943 році, коли він знову зустрівся з Ю. Лавріненком, було для них обох «...вірою, – в якій безладно мішалися елементи Шевченкового романтизму, романтичні маріння Миколи Хвильового і, зрештою, совєтсько-комуністичного візіонерства світового майбутнього, тільки перенесені з місієйної класи – пролетаріату на місієйну націю, її святе

селянство» [2:350]. Тобто, основу переконань як Ю. Лавріненка, так і самого Ю. Шевельова становив естетичний досвід, отриманий в умовах українського відродження 1920-их рр. При цьому слід зауважити, що досвід Ю. Лавріненка походив з його особистої причетності до літературного процесу 1920-их рр. в Україні, а для Ю. Шевельова зі споглядання цього явища. Зважаючи на різний стосунок до подій 1920-их рр. в Україні, відмінними були й погляди Ю. Лавріненка та Ю. Шевельова на їх сприйняття: «Лавріненко назавжди лишається критиком, який відчуває себе в середині процесу, органічно, тому не може прийняти пози стороннього та беземоційного поціновувала», яку обрав для себе Ю. Шевельов [1:243].

Якщо Ю. Лавріненко і в Сполучених Штатах продовжував творити міф про велику українську літературу, залишаючись і далі наївним романтиком, який зберігав, за висловлюванням Ю. Шевельова, «усі... українські знання, мрії і часом ілюзії», то сам Ю. Шевельов пережив тривалий процес особистісного формування. Обираючи між «національною заангажованістю», репрезентованою наївним романтизмом в особі Ю. Лавріненка, та «академічною безсторонністю» як виявом американського прагматизму, Ю. Шевельов обирає останнє.

Американський прагматизм виявився у тому, що Ю. Шевельов фактично з другої половини 1950-их полишив літературознавство, знявши з себе маску «Юрій Шерех», та американізувався: «Я дістав регулярну заробітну платню професора, як звичайно в Америці, дуже скромну, але відносно добру, і добре мешкання в кращій, хоч і не найкращій дільниці міста. Я друкувався в багатьох фахових виданнях різних країн...» [2:353]. І хоч ціна успіхам в «американізації» була, «шеляг у базарний день», як він писав наприкінці 1980-их рр., врешті це позначилося і на його світогляді: «...мушу визнати – хоч буття не завжди визначає свідомість, – тут воно на свідомості таки позначилося. Чимраз більше я ставав «поміркованим»...» [2:353].

За спогадами Ю. Шевельова, для нього самого наївний національний романтизм, як негативне явище, почав виявлятися наприкінці 1950-их рр. у «...статтях Лавріненкової надзвичайно корисної збірки текстів» «Розстріляне відродження» при творенні образів свого роду українських святих, апостолів, мучеників, що базувалися на «...вирваних з контексту цитатах, на замовчуванні недогідних фактів, на вириванні осіб і творів з історичного процесу» [2:353].

Подібні зауваження висловлював Ю. Шевельов і в 1970-их стосовно праць Ю. Лавріненка про Василя Каразіна, про «Сковороду» П. Тичини, про О. Білецького, назвавши їх суцільними катастрофами. Тобто, від початку 1960-их Ю. Шевельов у своїй діяльності керується засадами «американського прагматизму», що були ним розроблені ще у нарисі «Циліндри та шкуринки хліба» (1952), у якому він подав «контраст американського прагматизму й українського романтизму».

Проте на початку 1980-их Ю. Шевельову, як він пише, відкрилося, «що конфлікт між літератором і тими, хто його розуміє, з одного боку, і всією далеко численнішою рештою трапився не вперше» [2:8]. Відповідно він доходить думки: «Мовчати або тікати – значить, активно сприяти бракові культури. Але виступати треба не проти некультурности (картання не приносить користі), а незалежно (так у автора – К. В.) від неї. Суверенно... Не тим крапля камінь довбає, що сильна, а тим, що часто падає» [2:10]. Результатом таких роздумів стали статті, що ввійшли до складу збірки «Третя сторожа», автором якої значився Юрій Шерех. Тобто, відродження Юрія Шереха в третій збірці, на наш погляд, є поверненням до естетики наївного національного романтизму, що має на меті «симулювати думку і додавати свою краплину до резервуару національного або людського культурного надбання, загального знання» [2:11].

Отже, якщо сприймати Юрія Шереха як «літератора», то він безперечно буде упро-

довж 1941–1956 рр. наївним національним романтиком, який з «наївністю жовтодзьобого юнака» «переконано й пристрасно проповідував національно-органічний стиль» [2:11]. Власне, в аналізованій статті автор сам визначає хронологічні межі свого романтизму: «...остаточно я визволився від нього («привезеного з дому романтизму» – К. В.) – думаю – тільки 1962 року, коли мені довелося зіткнутися з американською мафією» [2:353].

Крім того, вищезазначений вислів дає нам можливість розглядати і творчість самого Ю. Шевельова до 1962 року як романтичну. На це вказує спосіб, в який він вирішив піти з літератури – убивство Юрія Шереха, подане в романтичному ключі: «Убивць було багато – всі байдужі, всі нечесні, всі невірні, всі інтригани, всі примітиви, всі засліплені, всі глухі...» [2:8].

Повернення Юрія Шереха в літературу засвідчило «іншу, зрілу ідентичність й виважену ідентичність» самого Ю. Шевельова [1:240]. Тобто, маска «Юрій Шерех» виступає як «маркування іншого амплуа автора, який нав'язав читачеві певний спосіб ідентифікації» [1:240]. Таким чином літературна маска «Юрій Шерех» уже позначала не «літератора», а саму особу Ю. Шевельова. Отже, у пошуках власної ідентичності Ю. Шевельов в середині 1980-их рр. знову входить в літературознавство як романтик, що дає йому можливість зреалізуватися на національному українському ґрунті.

Література

1. Поліщук Я. О. Література як геокультурний проект : [монографія] / Ярослав Поліщук. — К. : Академвидав, 2008. — 304 с.

2. Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології : в 3 т. / Юрій Шерех ; [ред. рада : упоряд. і авт. проекту, голова ред. ради Валерій Шевчук ; упоряд. і авт. проекту, заст. гол. ради Роман Корогодський ; упоряд. з боку діасп., заст. гол. ради Григорій Грабович та ін.]. — Х. : Фоліо, 1998. – (Сер. : Українська література ХХ ст.). — 2 т. – 365, [1] с.